

Д.В. Пугачова-Лакішик,
к.політ.н., науковий співробітник
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

СКАНДИНАВСЬКІ ДЕРЖАВИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»: БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ

Після Другої світової війни скандинавські держави опинилися перед такими безпековими викликами, наодинці з якими вони не мали змоги дати адекватну відповідь (здебільшого, це була загроза з боку Радянського Союзу та створення ним блоку соціалістичних країн в Європі). Єдиним реальним виходом у новопосталій повоєнній безпековій конфігурації країнами Скандинавії вбачалась спільність та узгодженість їхніх дій на міжнародній арені.

Ключові слова: держави Скандинавії, «холодна війна», безпекова політика, НАТО.

Scandinavian Countries in the Beginning Stage of “The Cold War”: the Aspect of Security

After the World War II, the Scandinavian countries faced such security challenges, alone with which they were not able to respond adequately (mostly it was a threat from the Soviet Union and creating a blockade of the socialist countries in Europe). The only real way out of the new post-war security configuration of the Scandinavian countries was the commonality and coherence of their actions on the international scene.

Key words: Scandinavian countries, “the Cold War”, security policy, NATO.

Після завершення Другої світової війни досить швидко почала виявлятися тенденція не до мирного співіснування країн, які донедавна боролись в одному таборі проти держав агресивного блоку, а навпаки, до початку масштабної їх конфронтації – «холодної війни». Центрами, які об'єднали навколо себе країни з різними ідеологічними поглядами стали США та СРСР. Держави Скандинавії у біполярному протистоянні намагались вибудувувати свою зовнішньополітичну безпекову діяльність таким чином аби вона не суперечила не лише національним інтересам кожної з цих країн, а й регіональним (адже стратегічне значення скандинавських країн, які знаходилися на перетині важливих шляхів сполучення під час «холодної війни» значно зросло).

Зазначимо, що після закінчення Другої світової війни зовнішньополітичні пріоритети Данії та Норвегії значно корелювали з провідними атлантичними державами, хоча щодо приєднання до будь-яких

альянсів мова не йшла. Для Швеції нейтралітет був однією з найвагоміших традицій у зовнішній політиці, натомість він ніколи не був закріплений документально і проголошувався урядом у кожному окремому випадку. Під час «холодної війни» Швеція відіграла роль сполучної ланки між блоками, які перебували у конфронтації і приділяла значну увагу розвитку власних збройних сил. Порівняно з нею, нейтралітет Фінляндії став можливим лише після підписання договору з Радянським Союзом у 1948 р.

Прикметно, що урядовці скандинавських держав, одразу ж після встановлення повоєнного устрою, пропонували проекти щодо створення регіонального оборонного північноєвропейського об'єднання. Однак підходи країн Північної Європи щодо статусу цього утворення та можливої підтримки його ззовні різнилися. Норвежці вбачали регіональну стабільність в нейтральності та орієнтації на Захід, зокрема – допомогу США та Великої Британії. Шведи та данці навпаки вважали, що регіональній стабільності та нейтральності така допомога може лише зашкодити і необхідно створити незалежну від будь-яких впливів оборонну структуру. Відповідно, Швеція запропонувала утворити нейтральний оборонний союз північних держав строком на десять років.

Провівши низку перемовин з країнами Заходу та отримавши певні гарантії, безпековий вектор Норвегії та Данії змістився від нейтральності до підготовки вступу цих держав до Північноатлантичного Альянсу. Швеція та Фінляндія залишилися на позиції розбудови нейтралітету. Зауважимо, що шведська позиція мала досить прагматичні цілі і в період поділу світу на два ідеологічно різні табори – вона не бажала бути втягнутою в «ідейну» боротьбу потужних світових країн, дозволяючи собі проводити досить активну політику і беручи на себе роль «посередника» у біполярному суперництві. Така зовнішня політика видалась результативною для Швеції, яка, пропагуючи активний нейтралітет, неформально мала домовленості з країнами-членами НАТО, що за можливої агресії з боку СРСР, вона мала підтримати прозахідний блок, створивши таким чином «північний захисний тил».

Наголосимо на тому, що хоча проект створення північноєвропейського оборонного союзу на початку «холодної війни» зазнав краху, все ж перемовини скандинавських держав з цього питання стали основою для високого рівня регіонального співробітництва з питань безпеки протягом бі- та постбіполярного періоду [1].

Зауважимо, що орієнтація Норвегії на країни Заходу, і, зокрема, США була обумовлена також її участю в економічній співпраці в межах «плану Маршалла» (програма економічної допомоги Європі після Другої

світової війни, однією з цілей якої була протидія поширенню впливу СРСР і соціалістичних ідей на країни Західної Європи), що відіграло не останню роль у приєднанні її до НАТО. Таким чином, з 1949 р. безпекова та оборонна політика Норвегії стала тісно пов'язана з військово-політичним курсом Альянсу.

Норвезька делегація в НАТО почала формуватись із співробітників МЗС та Міністерства оборони і одразу ж країна отримала значну допомогу на розвиток оборонного потенціалу від союзників, адже у повоєнний період країна утримувала армію в понад 300 тис. військових. Протягом 50-60-х рр. XX ст. Норвегія співпрацювала з Великою Британією, Канадою та США у сфері відновлення та модернізації норвезької армії, авіації й флоту. Приблизно чверть військових витрат держави покривалися за рахунок надання коштів від інших країн-учасниць Альянсу (наприклад, для спорудження аеродромів, майданчиків для ракетних установок і складів боєприпасів Норвегія виділяла лише 30% власних коштів). Фінансування з боку союзників було обґрунтованим, адже власне біля кордонів Норвегії базувався потужний радянський Північний флот, що мав стратегічну ядерну зброю.

Зауважимо, що навіть після того як Норвегія стала членом НАТО, вона все ж намагалася займати, наскільки це було можливо, самостійну позицію. Отримавши гарантії західних партнерів, норвезький уряд у власній політиці виходив з того, що Радянський Союз є найпотужнішою державою в регіоні, тому намагався його не провокувати. Ще до підписання Північноатлантичного договору норвезький уряд заявив, що не дозволить розміщувати атомну зброю, ракети середньої дальності та створювати іноземні бази на території країни у мирний час, що не могло не заспокоювати СРСР. Таким чином, попри гарантії Заходу і участь Норвегії у військовому альянсі, країна намагалась не створювати напружених ситуацій з Радянським Союзом і відстоювати власну позицію у військових питаннях. Отже, вступ Норвегії до НАТО у 1949 р. був пов'язаний з отриманням гарантій власної безпеки в повоєнній Європі у зв'язку з початком «холодної війни», а також конфронтацією Схід-Захід та безпосереднім сусідством з СРСР [2].

Данія, як і Норвегія, після вступу до НАТО у 1949 р. офіційно заявила, що не має наміру розміщувати на власній території в мирний час військові бази і ядерну зброю. Протягом всієї «холодної війни» країна, незважаючи на членство в Альянсі, дотримувалася політики «відносного нейтралітету», намагаючись не провокувати СРСР до активних дій. Крім того, вона означила своє бажання обмежити військову діяльність інших

держав на острові Борнхольм. Проте, варто зазначити, що ці устремління не були закріплені законодавчо і не поширювалися на острів Гренландія та Фарерські острови. Таким чином, Данія мала намір корегувати власну позицію із зазначених питань залежно від міжнародної ситуації і відносин із союзниками [3].

Основою взаємодії Данії зі США на початку «холодної війни» став американо-данський договір 1951 р. «Про захист Гренландії», строк дії якого прямо пов'язаний із дією Північноатлантичної угоди. Відповідно до нього США створили за Полярним колом в Туле (о. Гренландія) одну із найбільших військово-повітряних баз, здатну прикривати Північну Америку від можливого ядерного удару через Арктику [4].

Цікавим також є безпековий напрям зовнішньополітичного курсу Ісландії після завершення Другої світової війни. Зазначимо, що до війни Ісландія була нейтральною, але з її початком на території країни перебували спочатку британські, а потім американські війська, які почали будівництво авіабаз США в Рейк'явіку, Кеблавіку та Хвальфіорді.

Після завершення Другої світової війни парламент Ісландії прийняв рішення про передачу США аеродрому в Кеблавіку на строк до п'яти років (з подальшим його подовженням). Паралельно з цим відбувались дебати в парламенті та суспільстві Ісландії щодо вступу країни до НАТО, і наголосимо, що значна частина ісландців виступали проти вступу, але у 1949 р. Ісландія все ж вступила до організації. Згодом, у 1951 р. США та Ісландія підписали угоду «Про оборону», що спричинило найбільший в історії країни страйк. Зважаючи на протестні настрої у суспільстві, у 1956 р. парламент країни прийняв резолюцію про перегляд угоди і виведення американських військ з Ісландії, але під тиском США розгляд резолюції відклали на невизначений термін. Лише у 1974 р. Ісландія підписала з США нову угоду про оборону, відповідно до якої загальна чисельність військ США в Ісландії була значно скорочена [5].

Отже, після завершення Другої світової війни та з початком «холодної» скандинавські держави, усвідомлюючи власну цілісність щодо решти Європи та зовнішню загрозу на тлі ускладненої міжнародної ситуації, вбачали необхідність формування єдиного оборонного простору в регіоні. Натомість такий крок вимагав обережності, адже жодна зі скандинавських держав не бажала спровокувати СРСР, особливо це стосувалося Фінляндії.

Зрештою, країнам Півночі довелося шукати різні шляхи та можливості із забезпечення регіональної стабільності з урахуванням національних інтересів кожної держави окремо – Данія та Норвегія обрали

членство в Північноатлантичному Альянсі, Швеція продовжувала дотримуватися позиції нейтралітету, а Фінляндія, під тиском угоди про дружбу, співпрацю і взаємну допомогу з СРСР була нейтральною, хоча мала визнавати особливі стратегічні інтереси Радянського Союзу, що заважало їй приймати самостійні рішення.

Незважаючи на ці обставини, скандинавські держави все ж розвивалися у єдиному напрямку. Вони обрали таку стратегію, яка дозволяла їм уникати конфронтації між Заходом і Сходом в умовах біполярного протистояння («північний баланс», «скандинавська модель») та утворити неформальне регіональне об'єднання ознаками якого були не допущення будь-якого збройного конфлікту та вирішення суперечливих питань на компромісних засадах.

Використані джерела та література:

1. Павленко В. Воєнно-політична інтеграція країн Скандинавії в архітектурі європейської безпеки після Другої світової війни. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/valerij-pavlenko-voenno-politychna-integratsiya-krayin-skandynaviyi-v-arhitekturi-yevropejskoyi-bezpeky-pislya-drugoyi-svitovoyi-vijny/>
2. Пугачова Д.В. Норвезьке членство в НАТО: становлення та еволюція (кінець 40-х рр. XX ст. – початок XXI ст.). Проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць. 2014. Вип. 8. С. 410-421.
3. Взаимодействие Дании и НАТО. Информационно-аналитический портал НАТО. URL: <http://www.nato.bz/ru/denmark.html>
4. Defense of Greenland: Agreement Between the United States and the Kingdom of Denmark. April 27, 1951. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/den001.asp
5. Benediktsson E. At Crossroads: Iceland's Defense and Security Relations, 1940-2011. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College. August 18, 2011. URL: <https://ssi.armywarcollege.edu/index.cfm/articles/Iceland-Defense-and-Security-Relations-1940-2011/2011/8/18>